

[B] **HOGE VERSUS LAGE LITERATUUR.
NIEUWE ROMAN VAN WESSEL TE GUSSINKLO**

Zeer helder licht is de titel van de roman waarmee Wessel te Gussinklo weer van zich laat horen, zes jaar na publicatie van zijn essay *Palestina als adderkluwen* en elf jaar na *Aangeraakt door goden*, een essayistische roman waarin hij zijn positie tegenover Sartre en Mulisch bepaalt. Met *Zeer helder licht* sluit Te Gussinklo, alsof hij niet jaren heeft gezweven, aan bij het proza daarvoor: stilistisch blijft hij een van de interessantste Nederlandstalige auteurs en zijn inzet is als vanouds hoog – het gaat om de essentie van het bestaan. Voor minder doet hij het niet.

Te Gussinklo leidt de lezer naar de jaren zeventig, naar Utrecht en omgeving. In tien hoofdstukken beschrijft Wander, de eenendertig jaar oude ik-verteller, de pijn die ontstaat als hij zijn relatie met Hanna, een studente Nederlands van nog geen twintig, beëindigt. Hanna komt uit een welgesteld gezin dat hecht aan status, maar labiel is: haar Poolse moeder heeft hysterische buien, haar overspannen vader woedeaanvallen. Wander is volgens hen de foute vriend voor hun dochter: te oud, niet vermogend en zonder baan. Hij werkt weliswaar aan een roman, maar heeft nog niets gepubliceerd. Zelf vindt hij dat hij de leeftijd heeft waarop een man moet kiezen of hij “wil leven of wil sterven”, de weg vervolgt die hij is ingeslagen of “wil worden wie hij werkelijk wil zijn”. Om zijn doel te bereiken heeft hij drank, drugs en prostituties afgezworen. Hanna is zijn muze: hij vindt haar buitengewoon knap, maar belangrijker is dat zij hem “raakt”. In haar nabijheid kan hij beelden moeiteloos in woorden uitdrukken: “Aanwezigheid die ik op kan roepen, beeld na beeld, inzicht na inzicht. Dat was door haar.” Deze gelukkige momenten verschijnen in “zeer helder licht” – epifanische ogenblikken, waar de titel naar verwijst.

Na vijf weken geeft Hanna de strijd met haar ouders op en vertelt ze Wander dat ze niet bij elkaar passen. Hij slaat de aangeboden vriendschap af en breekt met haar. Het verlies veroorzaakt een open wond en alleen de gesprekken met zijn kennis Berend brengen verlichting. Berend leeft mee, Berend wordt zijn steun en toeverlaat en biedt hem zijn zolderkamer aan. Maar hij is – en dat is in Te Gussinklo’s werk nooit positief – dikkig, hij zweeft en

lacht iets te enthousiast om Wanders grapjes. Hij prijst Wanders zuiverheid, onverzettelijkheid en zijn harde lijn tegenover Hanna. Maar als Wander hem vertelt dat hij na de breuk regelmatig voor het huis van Hanna staat om een glimp van haar op te vangen, verliest Berend zijn respect. Hij besluit te handelen: twee keer gaat hij ’s nachts zachtjes naar de zolderkamer waar Wander slaapt. De eerste keer is Wander wakker en keert Berend na een kort gesprek weer om. De tweede keer is Berend weliswaar lichtvoetiger maar weet Wander de aanval ternauwernood af te weren. Hij ontsnapt aan de dood, heeft alles verloren en voelt zich bevrijd.

De confrontaties tussen Wander en Hanna’s ouders zijn vermakelijk. Dat heeft te maken met Te Gussinklo’s vermogen scènes heel precies op te bouwen – humor is vooral herhaling en timing – en eigenschappen en uiterlijkheden op een groteske wijze te beschrijven. Maar deze personages ontwikkelen zich niet en ook Hanna blijft vlak. Nee, niet Hanna, maar Berend is naast Wander het belangrijkste personage in deze roman. Waarom? Omdat Te Gussinklo via Wander en Berend de strijd tussen hoge en lage literatuur beschrijft.

Wander filosofeert uitvoerig over zijn literaire opvattingen – geïnspireerd door Sartre, die in *Aangeraakt door goden* belangrijk was vanwege de beschrijving van de “uitgeklede, de kale mens, vrijwel zonder vaste kaders van cultuur en vanzelfsprekendheden”. In de roman waar Wander aan werkt – die grote overeenkomsten heeft met Te Gussinklo’s debuut *De verboden tuin* – gaat het niet om het verhaal, maar om “dat wat mij voortdreef, dat moeizame, dat haast onzegbare dat het mijne was”. Hij gaat in op de vervreemding en de wijze waarop die kan worden opgeheven: mensen willen geen ding zijn, “eenzaam en verloren zwevend over de aarde, overgeleverd aan zichzelf”. Een “regisseur”, een “machinemens”, voorziet de mensen van gedrag, “vormen” en “aankledingen” opdat ze herkenbaar worden. Dat streven naar herkenbaarheid en de angst voor vervreemding leidt ertoe dat zij diverse vormen van elkaar overnemen, zoals gedrag, houdingen en kleding. Naast de regisseur is er nog iets anders, aldus Wander: “iets dromerigs, iets weeks en hunkerends: de ziel”. Die wil bevrijding en verlossing “uit die harde bepantsering en gedragingen”. Dat kan niet door uit het lichaam te

stappen, wel door liefde, drugs en ideologieën, die ervoor zorgen dat de eenzaamheid en vervreemding worden opgeheven. Hanna onderbreekt zijn monoloog onder meer met de opmerking dat hij, als hij deze ideeën in een roman wil verwerken, het gevaar loopt “een soort essay” te schrijven. Hij stelt haar gerust: in een roman, legt hij uit, moeten deze ideeën “meeklinken”, maar “niet zichtbaar zijn”.

Wanders ideeën verwijzen direct naar het werk van Te Gussinklo en het is opvallend dat hij vanaf zijn allereerste publicatie geobsedeerd is door thema's als macht en vervreemding: in *De verboden tuin* (1985) beschrijft hij de vergeefse zoektocht van de negen jaar oude Ewout naar het verloren paradijs en in *De opdracht* (1995) onderzoekt hij, zoals Stendhal in *Het rood en het zwart*, machtsrelaties. *Het engeltje* (1996) gaat over het wezen van schoonheid en het afscheid van de ik-verteller van de Amsterdamse onderwereld en zijn keuze voor het schrijverschap.

In *Zeer helder licht* is er naast Wander nog een personage dat teksten schrijft: Berend. Hij schrijft “liedjes over verdriet en eenzaamheid en dapper doorgaan”, waarmee hij optreedt in “bejaardenhuizen, verpleeginrichtingen en behuizingen met halvegaren”. Berend vertegenwoordigt een andere opvatting van literatuur en hij behoort tot de groep auteurs die in Wanders visie tevreden is met het beschrijven van de oppervlakte. Hun werk kan “spannend en ontroerend” zijn, maar ze beschrijven “niet het gevecht” achter de oppervlakte.

De strijd tussen twee opvattingen van literatuur speelt zich in *Zeer helder licht* op twee niveaus af. Allereerst letterlijk op het niveau van de personages: Berend probeert Wander te vermoorden. Wander verlaat het huis en is alles kwijt: zijn vriend en zijn kamer in de stad. Dat dit geen reden is om bij de pakken neer te zitten, heeft te maken met de tweede laag in de roman: Berend, die de eenduidige literatuur symboliseert, slaagt er niet in Wander, de vertegenwoordiger van de gecompliceerde, gelaagde literatuur, te vermoorden. Dat stemt Wander gelukkig – en de lezers vermoedelijk ook.

Te Gussinklo's werk is niet alleen de moeite waard door de gelaagdheid maar ook en vooral door de verschillende ideeën die tegen het licht worden gehouden: wat literatuur is, de verschillen tussen filosofie, psychologie en literatuur of de zoektocht

naar het wezen der dingen – hoewel dat uiteindelijk ongrijpbaar is. De lezer moet positie kiezen, nauwkeurig lezen en wordt daar rijkelijk voor beloond, ook al zal hij het niet altijd met Te Gussinklo eens zijn.

JAAP GRAVE

WESSEL TE GUSSINKLO, *Zeer helder licht*, Koppernik, Amsterdam, 2014, 239 p.
